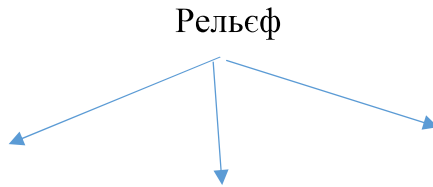

Сім-вісім... настрій прекрасний. Хочеться працювати
Дев'ять-десять... очі розплющили, глибоко вдихнули.
Потягнулися і всміхнулися!
А зараз в зошиті запишемо основні форми рельєфу.

Література

1. Киричок І. І., Окремі аспекти використання навіювального впливу у навчально-виховному процесі старшокласників. // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. - 2016. - № 1. - С. 128-133.
2. Карпенчук С.Г. Мотивація навчальної діяльності на основі сугестопедичного підходу, <http://webcache.googleusercontent.com/search?>
3. Покась Л.А., Пінчук Л.В. Методика використання елементів релаксопедичної технології на уроках географії у 7 класі, // Географія та економіка в сучасній школі. -№ 9.-2013.
4. Пальчевський С.С. Сугестопедагогіка: новітні освітні технології. Навч. посібник. – Київ, Кондор, 2005.– 351 с.

Наталія Таранова

кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її навчання
*Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка*

З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ТОПОНІМІЇ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Актуальність теми. Полягає в тому, що дана тематика ще не була предметом спеціального дослідження. Метою даного дослідження є зібрати і проаналізувати наукові праці, які присвячені вивченню топонімії Західного Поділля.

Топоніми – власні географічні назви, що залежно від видів географічних об'єктів, поділяються на мікротопоніми, гідроніми, ойконіми, ороніми і т. д., є предметом дослідження в першу чергу географів, істориків та мовознавців [9].

До Західного Поділля входить уся Тернопільська область, крім її північних (Кременецького, Лановецького та Шумського) районів, які до 1918 р. адміністративно належали до Волині. Цей регіон охоплює частину

Подільської височини, яку через рівнинну поверхню та значні висоти називають Тернопільським плато. Західне Поділля розташоване між Розтоцько-Опільською географічною областю на заході і Товтровим кряжем на сході [8].

В історії вивчення топонімії Західного Поділля можемо виділити два періоди, кожен з яких має особливі, специфічні риси.

Перший період – до 20-30 рр. ХХ ст. Територія Тернопільської області має свою специфіку формування топонімічної системи, ускладнену до того ж малою кількістю писемних історичних пам'яток, представлених, в основному, польськими джерелами: рукописний фонд А. Шнайдера “*Słownik geograficzny królestwa Polskiego...*”, праця Й. Залеського “*Nazwy miejscowe Tarnopolszczyzny*”, багатою є лексична база і в різноманітних “*Przewodnikach*” (путівниках районами області), “*Atlas geologiczny Galicyi*”, колекції “Топографічних карт Галичини” кінця ХVІІ - поч. ХХ ст., українськими: піонером української топономастики вважають професора Мирона Кордубу, на якому ми сьогодні найбільше хотіли зосередити увагу [1, с. 131]. Серед праць М. Кордуби, які стосуються географічних назв, вирізняється стаття «Михайло Максимович і перші дослідження над українськими географічними назвами» [2]. Ґрунтовно зупиняється на ролі М. Максимовича, наголошуючи на тому факті, що одночасно з чехом П. Шафариком і німцем К. Цойсом, які одними з перших почали залучати географічні назви до своїх наукових досліджень, таку спробу зробив і українець М. Максимович, видавши в Києві розвідку «Откуда идет русская земля?» (1837). У ній тодішній молодий професор бере участь у палкій полеміці між прихильниками і противниками так званої норманської теорії, для заперечення якої залучає й географічні назви, зокрема гідроніми.

М. Максимович, за оцінкою Кордуби, «відчуваючи дуже добре велику вагу географічних назв для історичних дослідів, постійно ними цікавився і, мабуть, принагідно вибирав та записував... Крім того, Максимович, будучи визначним філологом, робив перші спроби етимологізації деяких географічних назв.

Аналізуючи праці М. Максимовича, М. Кордуба зазначає, що вже тоді, в 40-х роках ХІХ ст., М. Максимович, а також О. Бодяньський вважали, що основним джерелом пізнання автентичних форм географічних назв є місцева народна вимова. Згодом цього принципу послідовно дотримувався М. Кордуба.

До історії української топономастики ввійшов і Ол. Лазаревський, автор відомого «Описання Старой Малороссіи», підготувавши для свого етнографічного дослідження Чернігівської губернії питальник з 20-ти пунктів, перші сім з якого стосувалися географічних назв.

Цей питальник був надрукований 1863 р. і розісланий священикам та іншим представникам сільської інтелігенції. Хоч результат його був дуже мізерний, та, як наголошує М. Кордуба, значення його в тому, що це була перша програма збирання українських географічних назв [9]. З таким самим задумом одночасно з Ол. Лазаревським із Наддніпрянської України у Галичині виступив В. Площанський, редактор газети «Слово». Він, у 1864 р. попросив читачів присилати матеріали, щоб підготувати питальник, який буде надруковано накладом 3 000 примірників і розіслано «у всі закутки Галичини». У ньому буде звертатись увага на географічні назви. Венедикт Площанський вимагав, щоб, окрім офіційної назви місцевості, записували ще й місцеву (народну), бо ця остання дуже часто відрізняється від офіційної (урядової). Однак результат, як і в Ол. Лазаревського, був мізерним через байдужість громадськості, до якої обидва зверталися. Окремі короткі описи галицьких місцевостей В. Площанський опублікував у «Сборнику Галицко-Руской Матиць» і в «Слові».

Не оминає М. Кордуба своєю увагою і відомого дослідника старовини, збирача географічних назв Антона Петрушевича і, посилаючись на Богдана Дідицького, згадує про його дуже багатий матеріал до історико-географічного словника Прикарпатської України, що зберігається невикористаним у бібліотеці «Народного Дому»[9].

У розвідці про перші дослідження українських географічних назв М. Кордуба згадує «безпретензійну», але багату на цікавий матеріал працю священика Л. Похилевича «Сказанія о населенныхъ местностяхъ Кіевской губерніи» (Київ, 1864. – 763 с.), у якій автор подає велику кількість топонімів – не лише поселень, кутків і хуторів, а й наведених у народних переказах. Цінність праці ще й у тому, що автор збирав свій матеріал між простим народом і «подає назви здебільше у місцевій уживаній серед народу формі, з чого навіть вважає потрібним оправдатися у передмові» [2, с. 7].

На початку ХХ ст. було здійснено нову спробу зібрати українські географічні назви. Так, у 1907 р. В. Гнатюк оголошує «Квестіонар для збирання місцевих переказів», куди було включено й питання про географічні назви. Цей Квестіонар був опублікований у «Хроніці НТШ» (1907, чис. 32). І знову, як у попередніх випадках, за влучним висловом М. Кордуби, «вислід був зовсім негативний» [3, с. 5].

Тоді ж з'являються і публікації М. Кордуби. Його наукова спадщина є багатогранна: він досліджував історію Галицько-Волинської держави, добу Б. Хмельницького, зокрема історію української дипломатії, історичну географію. Як видатний історик він розумів значення для історичних

досліджень вивчення географічних назв, чому присвятив низку цінних праць, а також зібрав великий словниковий матеріал.

Першою публікацією М. Кордуби, присвяченою топоніміці, можна вважати статтю «Кілька слів про руску географічну номенклатуру» [4], де йшлося про переклади іншомовних топонімів в українських шкільних підручниках, картах, читанках тощо. Для М. Кордуби це питання було актуальним, оскільки тоді він викладав географію та історію в Чернівецькій гімназії.

Висловлюючи загальноприйнятий в географічній науці принцип передачі географічних назв (зрештою, як і особових імен) так, як їх вживає поселений на певних теренах народ, М. Кордуба зазначає, що насправді існує усталена традиція, за якою назви більших міст, столиць, великих рік, гір та ін. вживаються у формі, ближчій духові нашої мови.

Першою працею вченого, що стосувалася вивчення української топоніміки, була стаття «Найдавніші оселі на Буковині» [5], в якій автор пише про час виникнення населених пунктів на основі їх назв і географічного розташування. М. Кордуба справедливо вважав, що найдавніші поселення виникали обабіч торгових шляхів, що переважно пролягали вздовж великих рік. Найдавніші, на думку дослідника, ті поселення, які одержали свою назву за якоюсь особливістю чи прикметою свого розташування, способу заселення, а також поселення, назви яких походять від назв рік. До найстаріших топонімів на Буковині належать назви кельтського походження, а наприклад назви, утворені від особових християнських імен – найновіші.

У 1908-1909 рр. М. Кордуба, працюючи у Чернівецькій гімназії, зі своїми учнями зібрав топонімічний матеріал у формі схематичних планів із майже 60-ти населених пунктів Буковини. Але це були лише перші кроки. Після переїзду до Львова вчений з великим ентузіазмом започаткував акцію зі збору географічних назв у Галичині. На засіданні історично-філософської секції Наукового товариства імені Шевченка 27 лютого 1920 р. він представив план збору матеріалів для історико-географічного словника Галичини. Секція визнала цю справу важливою й актуальною і доручила її виконання Археографічній комісії, на засіданні якої 3 березня М. Кордуба зreferував план історико-географічного словника та 12 березня представив квестіонар (питальник) для збору матеріалів, який був опублікований у газетах «Громадська думка», «Вперед» [6]. Окремим листком його опублікувала Археографічна комісія НТШ. Питальник супроводжувався палким закликком до громадськості збирати місцеві назви і посилати на адресу Археографічної комісії. Вчений наголошував на великій цінності топонімів, які допомагають довідатися, коли і як відбувалося заселення

території, зазначав, що часто це єдина інформація про походження племен, які заселяли ту чи іншу територію.

У 1924 р. М. Кордуба опублікував статтю «Земля свідком минулого. Географічні назви, як історичне жерело» [3], до якої як додаток включив цей квестіонар, доповнений новими пунктами. Він містив 26 запитань. Згодом квестіонар було опубліковано ще декілька разів – у газетах «Нова зоря» (1928), «Діло» (1930) та «Літописі Бойківщини» (1931, чис. 1).

У статті «Земля свідком минулого» вчений підкреслив, що необхідно записувати саме народні назви, яких уживає місцеве населення, оскільки вони мають наукову вартість, адже офіційні назви зафіксовані у різних покажчиках, картах і шематизмах, це «офіційні назви, покалічені та поперекручені на польський, московський, румунський, мадярський, німецький лад» [3, с. 5]. Як приклад наводить офіційну назву села Вирів, яка в устах місцевого населення звучить як «Орів». Тому М. Кордуба вважає дуже важливою справою фахове етимологізування топонімів. Крім того, варто пам'ятати, що назви протягом тривалого часу могли змінюватися, приймаючи іншу форму: «треба знати, як дана назва виглядала в минулих часах, які переміни переходила протягом століть, треба відшукати, як вона записана в давніх літописах, грамотах, судових актах, люстраціях. Треба старатися ствердити генетичний розвій назви і щойно тоді її етимологія матиме міцну підставу» [3, с. 9].

Наскільки великого значення учений надавав вивченню і збиранню географічних назв, свідчить його виступ з доповіддю «Потреба організації збирання географічних назв» [7] на міжнародному з'їзді істориків, який скликало Польське історичне товариство. З'їзд відбувся 27-29 червня 1927 р. у Варшаві і ставив за мету створити наукову кооперацію всіх східноєвропейських і слов'янських історичних установ і товариств. Від Наукового товариства імені Шевченка учасниками з'їзду були І. Крип'якевич і М. Кордуба. У доповіді вчений коротко висвітлив історію збирання топонімів у різних європейських народів, розповів про свою роботу в цій галузі, зокрема про те, що на 1927 р. мав зібраний матеріал із 400 сіл Галичини. [7, с. 107]. Далі вчений пропонує створити окрему комісію, яка б реєструвала всі ономастичні публікації, що стосуються слов'янських земель, та опублікувала їх у формі спеціальної бібліографії, а також видавати окремий журнал, присвячений виключно слов'янській топономастиці.

Загалом, у 20-30-ті рр. минулого століття спостерігається поживлене збирання і вивчення географічних назв не тільки в Галичині, а й в Україні, зокрема вже у 1919 р. в Києві при ВУАН було організовано комісію для складання історично-географічного словника української землі, яку очолив

Олександр Грушевський. Члени комісії виявляли джерельні матеріали, обстежували місцевості, на спеціальних семінарах обговорювали організаційні та методичні питання. Окремі матеріали та монографічні дослідження комісії було опубліковано в «Історично-географічному збірнику» (Київ, 1927-1931. – Т. 1-4).

Проте відсутність єдиної програми, одного загальноукраїнського координаційного центру збору матеріалів, видавничих можливостей, репресії 30-х рр., врешті, війна, не сприяли цій роботі, що з більшим або меншим успіхом здійснювалася по обидва боки кордону, що розмежовував українські землі, фактично синхронно, двома паралельними потоками.

Други період – сучасний (з 1930-х рр. до наших днів). Регіональні дослідження ойконімії України розпочато з вивчення крайніх західних просторів України. Найпершою працею є книга Я. Рудницького «Географічні назви Бойківщини» (Львів, 1939). У післявоєнний період побачила світ аналогічна книга З. Штібера «Топономастика Лемківщини» (Лодзь, 1948) та книга польського мовознавця С. Грабця «Географічні назви Гуцульщини» (Краків, 1950). Традицію вивчення ойконімії України за окремими регіонами продовжили вчені-мовознавці: К.Й. Галас у кандидатській дисертації «Топонімія Закарпатської області. Назви населених пунктів» (Ужгород, 1960).

Новим етапом у регіональному вивченні ойконімії України стали праці, присвячені аналізу назв населених пунктів, Я.О. Пури «Походження назв населених пунктів Ровенщини» (Львів, 1990), Д.Г. Бучка «Походження назв населених пунктів Покуття» (Львів, 1990), В.В. Котович «Походження назв населених пунктів Опілля» (Дрогобич, 2000), В.П. Шульгача «Ойконімія Волині. Етимологічний словник-довідник» (Київ, 2001), М.М. Габорака «Назви поселень Івано-Франківщини (Бойківщина, Гуцульщина та Опілля). Історико-етимологічний словник» (Івано-Франківськ, 2007). Доповнюють цей перелік дисертаційні дослідження М.М. Торчинського «Ойконімія Південно-Західного Поділля» (1993), Н.М. Герети «Ойконімія північної Хмельниччини» (2004).

Топонімія Західного Поділля спеціально не досліджувалася. Окремі власні географічні назви раніше аналізувалися в працях О. Горбача, Я. Рудницького, С. Панцьо та ін. Сучасну гідронімію Західного Поділля студіював Я. Редьква.

Мікротопонімію Західного Поділля досліджувала Н. Лісняк, яка вперше здійснила комплексне вивчення мікротопонімії. У науковий обіг введено і проаналізовано понад 5000 мікротопонімів. У процесі аналізу зібраного матеріалу встановлено семантику твірних основ та визначено

структурні моделі мікротопонімів Західного Поділля. Укладено словник, у якому розкрито дотопонімну семантику кожної назви.

Отже, простежуючи довгий шлях розвитку топоніміки, починаючи з перших спроб залучення місцевих назв як доказового матеріалу в історичних дослідженнях і до становлення топономастики як системи, бачимо численні спроби збирання топонімного матеріалу як в Україні, так і на теренах нашої області. Багато матеріалів розпорошено в різних фондах, багато втрачено; лише окремі було опубліковано або збережено в архівах, і тепер вони є важливим матеріалом для сучасних дослідників, тим більше, що внаслідок різних економічних реформ втрачено тисячі мікротопонімів, назви яких у багатьох випадках збереглися тільки на папері.

Список літератури:

1. Бучко Д. Г. Исследования украинской топонимии в трудах М. М. Кордубы / Д. Г. Бучко // Доклады и сообщения Львовского отдела Географического общества УССР за 1966 год. - Львов : Изд. Львов. ун-та, 1969. - С. 131-134.
2. Кордуба М. Михайло Максимович і перші досліді над українськими географічними назвами / написав Мирон Кордуба // Записки НТШ. - Львів, 1928. - Т. 149. - С. 1-8.
3. Кордуба М. Земля свідком минулого. Географічні назви як історичне жерело / написав Мирон Кордуба // Стара Україна. - 1924. - Чис. 7/8 ; Те саме: Львів : Накл. Археогр. комісії НТШ, 1924. - 14 с.
4. Кордуба М. Кілька слів про руску географічну номенклятуру / Др. М. Кордуба // Промінь. - 1905. - 1 квіт. (чис. 7). - С. 88-89; 15 квіт. (чис. 8). - С. 103-104.
5. Кордуба М. Найдавніші оселі на Буковині / Др. М. Кордуба // Буковина. - 1905. - 17 квіт. (чис. 45/46). - С. 3-4.
6. [Кордуба М.]. В справі збірки топографічних назв // Громадська думка. - 1920. - 25 берез. (чис. 72) ; Вперед. - 1920. - 28 берез. (чис. 73) ; Як записувати топографічні назви? Квестіонар. - Львів : Вид. Археогр. комісії НТШ, 1920. - 4 с. - Без підп.
7. Кордуба М. Потреба організації збирання географічних назв / Др. М. Кордуба // Conférence des historiens des états de L'Europe orientale et du Monde slave. Varsovie. Le 26-29 juin 1927. II-me Partie. Compte-rendu et Communications. — Varsovie: Société polonaise d'histoire, 1928. — P. 101-108.
8. Мікротопонімія Західного Поділля: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.01 - "українська мова" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cheloveknauka.com/mikrotoponomiya-zapadnogo-podolya>.
9. Топономастика як історичне джерело в науковій концепції Мирона Кордуби / Т. Кульчицька // [Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника](#). - 2011. - № 3. - С. 520-530. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/lnnbyivs_2011_3_30